

طرح درس برای مربیان شطرنج

تدوین و گردآوری
رحیم دلجو

طرح درس برای مربیان از کتاب‌های آموزشی است که مفاهیم اساسی شطرنج را بیان می‌کند. این کتاب علاوه بر مربیان، برای تمامی علاقه‌مندانی که مایلند با مبانی شطرنج علمی، آشنایی پیدا کنند بسیار مفید است.

مربی شطرنج وظیفه دارد همراه با آموزش شطرنج، توانایی‌های زیر را نیز در شاگردان خود ایجاد نماید:

- ۱- توانایی سؤال کردن!
- ۲- حل تمرین‌ها به تنهایی!
- ۳- تقویت قدرت اراده و تصمیم‌گیری!
- ۴- افزایش قدرت محاسبه!
- ۵- تشخیص و درک سود و زیان!
- ۶- افزایش قدرت پیش‌بینی حرکات!
- ۷- رعایت کردن و احترام گذاشتن به قوانین شطرنج!
- ۸- افزایش و بهبود توانایی استدلال!
- ۹- تقویت و افزایش تمرکز فکری!
- ۱۰- پیشرفت تحصیلی!
- ۱۱- احترام گذاشتن به حریف!
- ۱۲- القاء تدریجی درک زیبایی‌های شطرنج به گونه‌ای که دانش‌آموختگان از بازی شطرنج لذت ببرند!!

امید است که همکاران ارجمند و خوانندگان گرامی به دیده انتقاد در این نامه بنگرند و نگارنده را از خطاها آگاه فرمایند.

فرزین

فروشگاه: خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دانشگاه، شماره ۱۷۴

تلفن: ۶۶۳۶۲۳۰۶ دفتر مرکزی: ۶۶۴۸۲۱۹۰

ISBN: 978-600-5017-59-5

9 786005 017595

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه برنگذرد

طرح درس برای مربیان شطرنج

تدوین و گردآوری
رحیم دلجو

انتشارات فرزین

سرشناسه : دلجو، رحیم
عنوان و نام پدیدآور : طرح درس برای مربیان شطرنج / تدوین و گردآوری: رحیم دلجو
مشخصات نشر : تهران: فرزین، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری : ۹۶ ص. مصور، جدول، ۲۱/۵ × ۱۴/۵ س.م.
شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۱۷-۵۹-۵ : ۶۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : شطرنج - راهنمای آموزشی
موضوع : شطرنج - بازی‌ها
رده بندی کنگره : ۷۹۴/۱۰۷ : ۳۶۶.۶۴۳
شماره کتابشناسی ملی : GV۱۳۴۵/۵۸ ط ۴ ۱۳۹۳

ACHMAZ

فروشگاه تخصصی شطرنج

فرزین

انتشارات فرزین

طرح درس برای مربیان شطرنج

تدوین و گردآوری: رحیم دلجو
حروف‌نگار و صفحه‌آرا: پدram پورسهیل
چاپ و صحافی: طیف‌نگار
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
چاپ اول: ۱۳۹۳
بها: ۶۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۱۷-۵۹-۵

BN: 978-600-5017-59-5

انتشارات فرزین: خیابان انقلاب، ابتدای خیابان دانشگاه، شماره ۱۷۴
تلفن فروشگاه: ۶۶ ۴۶ ۲۴ ۰۶
دفتر مرکزی: ۶۶ ۴۸ ۴۱ ۹۰

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۷
وظایف مربی شطرنج.....	۹
تاریخچه شطرنج.....	۱۱
نقش و خدمات اروپائیان در شطرنج.....	۱۷
صفحه شطرنج.....	۱۹
تشریح صفحه شطرنج.....	۱۹
۱- ستون‌ها.....	۱۹
۲- عرض‌ها.....	۱۹
۳- نام خانه‌ها.....	۲۰
۴- قطر‌ها.....	۲۱
بازی شطرنج.....	۲۱
چیدن مهره‌ها.....	۲۲
۱- رخ‌ها.....	۲۲
۲- اسب‌ها.....	۲۲
۳- شاه و وزیر.....	۲۲
۴- فیل‌ها.....	۲۲
۵- پیاده‌ها.....	۲۳

۲۳	 قانون دست به مهره
۲۴	 کیش ، مات ، مساوی
۲۶	 ساعت شطرنج
۲۷	 اصول و قوانین پایه‌ای شطرنج
۲۷	 ۱- قلعه رفتن
۲۸	 ۲- آن پاسان
۲۹	 ۳- ترفیع پیاده
۳۰	 ۴- آجمزی
۳۱	 ۵- ثبت بازی
۳۳	 علائم قراردادی
۳۵	 ارزش کمی و نسبی مهره‌ها
۳۵	 الف: ارزش کمی مهره‌ها
۳۷	 ب: ارزش نسبی مهره‌ها
۳۹	 مراحل سه گانه بازی شطرنج
۳۹	 مرحله شروع بازی
۳۹	 ۱- مرکز
۳۹	 ۲- جناح‌ها
۳۹	 ۳- مرز
۴۰	 ۴- جبهه‌ها
۴۰	 ۵- گشایش
۴۱	 ۶- واریانت
۴۱	 ۷- گامبی
۴۱	

۴۲		انواع گشایش‌های شروع بازی
۴۲		مرحله وسط بازی
۴۴		۱- استراتژی
۴۴		۲- تاکتیک
۴۴		۳- برتری پوزیسیونی
۴۶		۴- ارزیابی پوزیسیونی
۴۶		۵- ترکیب
۴۷		۶- قربانی دادن
۴۷		۷- دام گذاری
۴۸		ساختار پیاده‌ای
۵۱		مرحله آخر بازی
۵۲		۱- اصطلاح تقابل
۵۳		۲- قانون مربع
۵۵		۳- خانه‌های مؤثر (کلیدی)
۵۶		۴- خانه‌های مین گذاری شده
۵۷		۵- مانور مثلثی
۵۹		۶- خانه‌های متناسب
۶۱		قهرمانان رسمی شطرنج جهان
۷۳		تمرین‌ها
۸۵		پاسخ تمرین‌ها
۹۶		منابع

پیشگفتار

آشنایی کامل با مفاهیم شطرنج و بسط و گسترش آن ، انتقال مطالب به شکل دلنشین ، زیبا و قابل درک ، از وظایف مربیان و علاقه‌مندان به امر آموزش است. برای مربیان شطرنج و دست‌اندرکاران و علاقه‌مندان به امر آموزش شطرنج ، منبع و طرح درسی لازم است تا بتوانند به صورت صحیح ، موضوعات شطرنج را آموزش دهند.

آنچه یک مربی باید بداند شامل مفاهیم اساسی، تعریف ایده‌های تاکتیکی و پوزیسیونی ، قوانین بازی ، ابزار کار ، اصول نقشه و طرح‌ریزی و ... است. این کتاب به همه کسانی که در جهت ارتقاء دانش شطرنجی خود و دیگران تلاش می‌کنند کمک می‌کند تا بتوانند زمان تدریس را پربار و بالارزش سازند. داشتن عناوین و موضوعاتی برای تدریس ، برای اکثر علاقه‌مندان آموزش شطرنج ، امری دشوار است.

در این کتاب موضوعاتی که باید به دانش‌آموزان و علاقه‌مندان شطرنج ارائه گردد ، به صورت کوتاه و جامع آورده شده است ؛ در جلد‌های بعدی ، این مفاهیم با ذکر مثال‌هایی از منابع آموزشی و بازی‌های قهرمانان جهان شطرنج ، بسط داده خواهد شد. این کتاب به سادگی برای مربیان مشخص می‌کند که چگونه و چه عناوینی را باید برای آموزش داشته باشند. همچنین این کتاب برای دانشجویانی که می‌خواهند مبانی شطرنج خود را بسازند نیز بسیار مفید است!

در پایان ۷۰ دیاگرام از زیبایی هوش بشری را به صورت نمونه‌های آموزشی آورده‌ام. امیدوارم این کتاب بتواند نیاز علاقه‌مندان و مربیان را برآورده سازد!

وظایف مربی شطرنج

یک مربی شطرنج وظیفه دارد با آموزش صحیح شطرنج ، توانایی‌های زیر را نیز در شاگردان خود ایجاد کند:

- ۱- توانایی سؤال کردن!
 - ۲- حل تمرین‌ها به تنهایی!
 - ۳- تقویت قدرت اراده و تصمیم‌گیری!
 - ۴- افزایش قدرت محاسبه!
 - ۵- تشخیص و درک سود و زیان!
 - ۶- افزایش قدرت پیش‌بینی حرکات!
 - ۷- رعایت کردن و احترام گذاشتن به قوانین شطرنج!
 - ۸- افزایش و بهبود توانایی استدلال!
 - ۹- تقویت و افزایش تمرکز فکری!
 - ۱۰- پیشرفت تحصیلی!
 - ۱۱- احترام گذاشتن به حریف!
 - ۱۲- القاء تدریجی درک زیبایی‌های شطرنج به گونه‌ای که دانش‌آموزان از بازی شطرنج لذت ببرند!!
- همچنین یک مربی شطرنج بهتر است با برگزاری مسابقات و ایجاد رقابت در فضایی دوستانه ، شور و شوق را در شاگردان خود افزایش دهد و باعث پیشرفت بازی آنها شود.

مربی می‌تواند با بیان داستان‌های زیبا و آموزنده، برای کل مسیر زندگی واقعی شطرنج‌بازان تغییر و تحول ایجاد کند.

((در هندوستان برای آنکه بدانند که آیا فلان شخص، لایق احراز مقام حاکم در ایالتی است یا برای احراز منصب وزارت مناسب است، حضور وی را در یک جلسه بازی شطرنج، ترتیب می‌دادند؛ اگر او بی‌آنکه حتی سخنی بر لب بیاورد، تنها به نگریستن بازی دل خوش می‌داشت، از برترین اعتماد برخوردار می‌گردید!! اما اگر با دخالت در بازی و نظر دادن درباره حرکت‌هایی که باید انجام شود، و یا با انتقاد از بازی، در آن دخالت می‌کرد، او را نامناسب تشخیص داده و برای به دست گرفتن منصب مزبور ناتوان می‌خواندند)).

مربی در واقع با گفتن این داستان، به طور ضمنی در شاگردان خود، این موضوع را القاء می‌کند که حتی در زندگی، تا زمانی که از شما سؤالی نپرسیده‌اند، بی‌جهت به موعظه و نصیحت یا حتی از دخالت در زندگی دیگران خودداری کنید!

همچنین با فهم داستان، قدرت سکوت، بردباری و آرامش در شاگردان تقویت می‌شود و داستان ملکه ذهن شاگردان می‌گردد که مجاز نیستند با مداخله در بازی دیگران، حتی آرامش ذهن خود را نیز برهم زنند و ...

تاریخچه شطرنج

درباره واژه شطرنج: شطرنج واژه تازی شده شترنج است از «شترنگ» پهلوی و از «شتورنگه» سنسکریت. واژه شطرنج در زبان سنسکریت، مرکب است از «شت» و در اوستا «سته» به معنی «صد» و رنج به معنی «رنگ». و معنای «شتورنگه» مجازاً اختلاط چندین رنگ است.

در فرهنگ نفیسی چنین آمده است: «شطرنج مأخوذ از لفظ «چترانگا» است که در زبان سنسکریت به معنی اندام چهارگانه سپاه، یعنی فیل و اسب و ارابه جنگی و پیاده است».

عکس زیر یکی از کهن ترین مجموعه های شطرنج را نشان می دهد که در نیشابور کشف شده و متعلق به سده دوازدهم میلادی است. این مجموعه اکنون در موزه متروپولیتن نیویورک قرار دارد.

دل که کنون بیدق است، باش که فرزین شود چونکه به پایان رسد، هفت بیابان او (خاقانی)

ابداع شطرنج را به چه ملتی نسبت می دهند؟ تاریخچه شطرنج تاکنون در هاله‌ای از ابهام باقی مانده است. در فرهنگها و تواریخ، چگونگی پیدایش شطرنج به گونه‌های مختلف آمده است؛ در جایی سخن از ابداع لیدیان است و در جایی سخن از هندوان، یا به رغم برخی، چینیان.

آقای عبدالحسین نوابی، در کتاب (سیر شطرنج ایران در جهان) نقل می‌کنند: «در اولین آشنایی با ماکس آیوه (رئیس فدراسیون جهانی وقت) به من گفت: خوشحالم، شما از سرزمین ایران یعنی گهواره شطرنج آمده‌اید. او گفت: آیا می‌دانید اولین بار ایرانی‌ها بخش‌های سگانه شطرنج را پی‌ریزی کرده‌اند و کهن‌ترین سند شطرنجی جهان مربوط به کارنامه اردشیر بابکان بوده است. این سند به زبان پهلوی د موزه لوور فرانسه وجود دارد».

داستان پیدایش شطرنج را عبدالعزیز المظفر، نویسنده عرب، چنین نقل می‌کند: «راوان پادشاه لانکا در ۳۸۰۰ سال پیش از میلاد مسیح دلبستگی بسیار به جنگ داشت. زن او مانداداری به علت علاقه وافر به شوهر می‌خواست کاری کند که از دلبستگی او به جنگ بکاهد؛ از این به ساختن بازی مخصوصی که دو رده سپاهیان را در برابر هم نشان دهد پرداخت تا پادشاه به آن سرگرم شود و نیز گفته‌اند مانداداری گروهی دانشمندان را به ساختن این بازی واداشت و نام شاترانجای بر آن نهاد گفته‌اند معنی «شاتران» در زبان سنسکریت دشمن و معنی «جای پیروز شونده»، می‌باشد که شاترانجای به معنی «پیروز شونده دشمن» باشد و پادشاه راوان یا راوانا بر راما پیروز گشت».

در شاهنامه فردوسی ، داستان گو و طَلْحَنَد و پیدا شدن شطرنج ، بدین گونه آغاز می شود:

چنین گفت فرزانه شاهوی پیر	ز شاهوی پیر این سخن یادگیر
که در هند مردی سرافراز بود	که با گنج و با لشکر و ساز بود
خنیده به هرجای و جَمهور نام	به مردی فزون کرده از فور نام

داستان از این قرار است که پادشاهی به نام جَمهور در هند بر هندوان از کشمیر تا مرز چین ، فرمانروایی می کرد. او در حالی که پسر خردسالی به نام گو داشت ، ناگهان بیمار شد و بمرد. چون گو کوچک و خردسال بود:

ز خردی نشایست گو تخت را نه تاج و کمر بستن سخت را

بنابراین بزرگان و سران کشور ، برادر جَمهور به نام مای را که از سوی برادر بر دِنبر حکمرانی داشت، به پادشاهی برگزیدند.

ز دِنبر بیامد سرافراز مای	به تخت کیان اندر آورد پای
همان تاج جَمهور بر سر نهاد	به داد و به بخشش دراندر گشاد
جو بر گاه شد مام گو را بخواست	ببرورد و با جان همی داشت راست
پریچهره آبستن آمد ز مای	پسر زاد از این نامور کدخدای
وَرَا پادشاه نام طَلْحَنَد کرد	روان را پُر از مهر فرزند کرد

مای دو هفته بعد از زمانی که طلحند ۲ ساله و گو ۷ ساله بود ، درگذشت ... بعد از آن ، بزرگان و خردمندان ، اداره کشور را به مادر فرزندان جَمهور و مای ، سپردند تا پسران به سنی رسند که لایق پادشاهی باشند ... گو و طلحند بزرگ شدند و هریک جداگانه نزد مادر آمدند که پادشاهی از آن کیست؟ مادر به علت عشق و علاقه وافر به فرزندان ، به هر دو وعده پادشاهی داد ...

هر دو شاهزاده ، گو و طلحند گمان می کردند مادر می خواهد آن دیگری را پادشاهی دهد و هر یک خود را سزاوار پادشاهی می دانست ... سرانجام اختلاف بالا گرفت ... در ایوان شاهی دو تخت نهادند و بر آن بنشستند ؛ بزرگان کشور که در انتخاب یکی از پسران ناتوان بودند ، گروهی به گو و گروهی دیگر به طلحند پیوستند. در نتیجه بین گو و طلحند جنگ درگرفت ... گو ، طلحند را پند داد که از راه صلاح و آشتی آمده ام و بیا تا همه چیز را مساوی تقسیم کنیم و صلح نماییم اما طلحند در پاسخ گفت که در جنگ ، بهانه میاور و ... گو و طلحند هریک بر پیلی نشسته و جنگ را فرماندهی می کردند ... سرانجام طلحند بر زین پیل بمرد ... مادر چون خبر یافت :

به ایوان و گنج آتش اندر فکند
وز آن پس بلند آتشی برفروخت
وز آن سوگ پیدا کند دین هند

همه جامه بدرید و رخ را بکند
همی تاج و تخت بزرگی بسوخت
که سوزد تنش را به آیین هند

ولی گو به موقع سر رسید و مادرش را در آغوش گرفت و بدو گفت که مرا به برادرکشی متهم مکن! طلحند خودش مرد ... من برای تو شرح می دهم که طلحند چگونه مُرد و چنانچه نپذیرفتی ، در پیش تو خود را به آتش می افکنم ...

که چون مُرد برپیل طلحندشاه
بر آتش دلم پُر مدارا شود

بدو گفت مادر که بنمای راه
مگر بر من این آشکارا شود

گو ، موبدان و دانشمندان و جهاندیدگان را از سراسر هند به سندلی ، پایتخت خود فراخواند و صحنه جنگ و چگونگی مُردن طلحند را برای آنان شرح داد و از آنان خواست تا به او بگویند که این ماجرا را چگونه

برای مادرش وصف کند که او آرام گیرد.
 موبدان و دانشمندان تختی چهارگوش از آبنوس ساختند و آن را به صد
 خانه تقسیم کردند و طبق توصیف گو، پیادگان و سواران و پیلان و
 وزیران هر دو سپاه را که صورتک‌های آنها را از ساج و عاج ساخته بودند،
 بر روی تخت آرایش دادند؛ فردوسی به زیبایی هرچه تمام در شاهنامه
 توضیح می‌دهد:

یکی تخت کردند از آن چار سوی	دو مرد گرانمایه و نیکخوی
همانند آن کُنده و رزمگاه	به روی اندر آورده روی سپاه
بر آن تخت صد خانه کرده نگار	خرامیدن لشکر و شهریار
پس آنگه دولشکر ز ساج و ز عاج	دو شاه سرافراز با فرّ و تاج
پیاده بدید اندرون با سوار	دو صف کرده آرایش کارزار
ز اسپان و پیلان و دستور شاه	مبارز که اسپ افکند بر سپاه
همه کرده پیکر بر آیین جنگ	یکی تیز و جنبان یکی با درنگ
بیاراسته شاه قلب سپاه	ز یک دست فرزانه نیکخواه
آبردست شاه از دورویه دو پیل	ز پیلان شده گرد هم رنگ نیل
دو اشتر بر پیل کرده به پای	نشانده بریشان دو پاکیزه رای
به پهلوی اشتر دو اسپ و دو مرد	که پرخاش جویند روز نبرد
مبارز دو رخ بردوسوی دو صف	ز خون جگر بر لب آورده کف
پیاده برفتی ز پیش و ز پس	که او بود در جنگ فریادرس
چو بگذاشتی تا سر آوردگاه	نشستی چو فرزانه بردست شاه

...

علاقه‌مندان برای اطلاع از چگونگی حرکت مهره‌ها در گذشته و ادامه
 داستان می‌توانند به شاهنامه فردوسی مراجعه کنند.